

**EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR**

**HÉJJA JULIANNA ERIKA
BÉKÉS VÁRMEGYE
ARCHONTOLÓGIÁJA ÉS
PROZOPOGRÁFIÁJA (1715–1848)
CÍMŰ DOKTORI ÉRTEKEZÉSÉNEK
TÉZISEI**

BUDAPEST

2009.

A kutatás célja

Az elmúlt húsz esztendőben különösképpen megélné a történettudományon belül az archontológiai, illetve prozopográfiai tárgyú kutatás. A középkortól a legújabb korról bezárólag egyre szélesebb területet ölel fel az archontológiai–prozopográfiai témaválasztás, módszereit, eredményeit sikeresen alkalmazza a történeti szociológia és az elitkutatás is. Egyházi és világi tisztségviselői név- és idősorok készültek (erdélyi központi kormányservek, erdélyi fejedelmi testőrség, a hódoltság kori arad–gyulai szandzsákbégek, a végvárrendszer katonái, gazdasági vezetők, kamarai tisztségviselők, ügyvédek, megyei tanács tisztségviselők, települési előljárók stb.). A *Fons* 2004-ben különszámot szentelt fiatal történészek archontológiai, prozopográfiai tárgyú tanulmányainak. A világi méltóságviselők számbavételekor, az 1980-as évektől sorra jelentek meg közigazgatás-történeti kutatásokhoz kapcsolódó – elsősorban dunántúli megyékre vonatkozó – archontológiai adatsorok. Baranya, Csanád, Fejér, Győr, Sopron, Veszprém vármegye XVII–XIX. századi tisztikarának története különösen jól feltárt, s a kora újkori nemesi közgyűlési jegyzőkönyvek forráskiadásának és a levéltári feldolgozó munkának köszönhetően újabb összeállítások megjelenése várható. Külön említést érdemel a Zalai Megyei Levéltár gondozásában 2000-ben megjelent, a vármegye legfontosabb választott és kinevezett központi és járási tisztségviselőinek, valamint az 1848 előtt megválasztott országgyűlési követeinek teljességre törekvő cím- és névtára (1138–2000). A maga nemében egyedülálló kötetet a megyei közigazgatás, illetve az önkormányzati igazgatás történetét, a területi változásokat, a tisztségviselők feladat- és hatásköréről ismertető hivataltörténeti rész vezeti be, amit a korszakok szerint tagolt archontológiai adatsorok követnek. A könyvet záró névtár felöleli – a tisztség megnevezésével – valamennyi tisztségviselő szolgálati idejét.

Az archontológia mellett, annak kiegészítéseként az 1990-es évektől már a prozopográfiát is eredménnyel alkalmazták a vármegyei tisztségviselők komplex életút-rekonstrukciójánál. Az adat- és szempontgazdag helyi kutatásokban a kiválasztás kritériumai között többnyire a családi háttér és birtoklástörténet, az iskoláztatás hagyománya, a befutott pályáiv szerepelt. A Dunántúlra koncentráló vármegyei archontológiai kutatások (Fejér, Sopron, Veszprém megye) nyilvánvalóvá tették, külön-külön, az egyes személyekre kell meghatározott szempontok szerint adatokat gyűjteni, így lehet eljutni a statisztikai általánosítás bizonyos szintjére. Egy későbbi „regionális társadalomtörténeti táblához” alapul szolgáló esettanulmányok sora született, ezek egymás mellé illesztésével vizsgálható az egyes családok intergenerációs karrierje, elemezhető a karrier-típusok.

A Békés vármegyei tisztségviselőket érintő első tudományos igényű adatsor 1855-ben jelent meg, ebben Palugyay Imre az 1715–1849 között méltóságot viselt főispánok névjegyzékét közölte. A XIX. sz. folyamán megyetörténeti monográfiáihoz Haan Lajos és Karácsonyi János állította össze a fő- és alispánok, valamint az országgyűlési követek név- és idősorát, Karácsonyi kiegészítésül kitért a jegyzőkre, szolgabírákra, esküdtekre, pénztárnokokra, számvevőkre, levéltárnokokra, ügyészekre, fizetéses táblabírákra és az árvaszéki tagokra is. A Békés Megyei Levéltárban folyó kutatási eredményeket összegző, 2002-ben kiadott *Békés vármegye archontológiája* (1699) 1715–1950 között ismertette a fő- és alispánok név- és idősorát, valamint a méltóságviselők hivatali előmenetelét, életút rekonstrukcióját.¹

Jelen kutatás a *Békés vármegye archontológiája, (1699) 1715–1950.* közvetlen folytatásának tekinthető, az időkor leszűkítésével, 1715–1848 között kívánja számba venni a teljes Békés megyei tisztikart, a szegődmenyes és tiszteletbeli tisztségviselőket, valamint a szolgaszemélyzet tagjait. Közli továbbá az országgyűlési követek

¹ Héjja, 2002.

és a vármegyei táblabírák név- és idősorát is. Az alkalmazottak életútjának és pályáivének megrajzolásával, az egyes posztok létesítésére, működésére vonatkozó adatok felsorakoztatásával, a feladat- és hatáskörök ismertetésével Békés vármegye közigazgatás- és társadalomtörténete számára kíván adalékot szolgáltatni. A más vármegyékre vonatkozó, már megjelent kutatási eredményekkel való összehasonlíthatóság érdekében, analógiát keresve kerülhet sor a Békés megyei fő- és alispánok, a jegyzői kar, ügyészek, szolgabírák, esküdtek, pénztárnokok, számvévek és fizetési táblabírák adatsorának részletes elemzésére.

A kutatás forrásai, módszerek

A név- és idősorok összeállításában megkerülhetetlen forráscsoportnak bizonyult a tiszticímterek sorozata. Kutatásom a regiszter jellegű, genealógiai, iskolatörténeti és biográfiai kiadványokon túl jórészt levéltári forrásokon alapul.² Békés vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyvei és iratai (1715–1848) – köztük a nemesi származásról és a megyei szolgálatban eltöltött hivatalviselésről kiállított bizonyítványok, fizetési jegyzékek – jelentették a kiindulási alapot. A szolgaszemélyzet szolgálati adatsorai elsősorban az első- és másodalispáni jegyzőkönyvekből, a vármegyei törvényszéki, valamint az első alispáni regisztratúrában fennmaradt iratsorozatokból (várnagyi és csendbiztosi jelentések) álltak össze. Az egészségügyi alkalmazottakra vonatkozó adatok jelentős részét a Békés vármegyei főorvos iratanyagából és a pesti egyetem orvosi karának beiratkozási- és vizsgajegyzőkönyveiből merítettem. A személyi alapadatok a Békés Megyei Levéltár és a Magyar Országos Levéltár családi és személyi fondjaiból, a felekezeti és

² Békés megyében sajnálatos módon nem maradt fenn a Pest (Series magistratuum, 1638–1906) és Nógrád vármegye (Nógrád Vármegye Főispánjai és Tisztviselői Kara a legrégebb időktől kezdve mostanig) vonatkozásában ismert tisztviselői alapnyilvántartás.

állami anyakönyvi másodpéldányokból, az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Aprónyomtatvány-tára gyászjelentésgyűjteményéből származnak. Az iskolai tanulmányok rekonstruálásához a mezőberényi (utóbb szarvasi) és a szegedi gimnázium beiratkozási anyakönyveit, a *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban* és a *Felsőoktatástörténeti kiadványok* c. sorozat eddig megjelent köteteit, valamint a királyi tábla ügyvédvizsgálati jegyzőkönyveit használtam fel.

A méltóság- és hivatalviselés kezdő- és záró dátumának a kinevezés, illetve megválasztás, valamint a felmentés, a hivatalból való elmozdítás – ennek hiányában a lemondás – időpontját tekintettem. (A kortársak általában a hivatali eskü letételétől, esetleg a fizetés folyósításától számították a hivatalviselés kezdetét, a szolgálati viszony igazolásáról kiállított bizonyítványok is ezt az időpontot vették alapul.) Amennyiben a kérdéses személy a poszt viselése közben elhunyt, †-jel utal erre a tényre az archontológiai névsorban. A prozopográfiai fejezetben ** jelöli a keresztelés, * a születés, † a halálozás idejét és helyét. Ahol a születés napja nem volt megállapítható, mert a szertartást végző klerikus csupán az egyházi aktus időpontját jegyezte fel, ott csak a keresztelés napjának közlésére volt mód. A rendelkezésre álló források egyenlensége sok esetben még a tisztikar tagjainál sem tette lehetővé a kinevezés, felmentés napi dátumának a felderítését, a szaktisztviselők és még inkább a szolgák működési adatainak összeállításakor pedig az egy-egy évben előforduló említéssel kellett beérni. A tisztikar és a szegődményesek adatsora feltünteteti az egyes személyek adott poszton eltöltött szolgálati idejének kezdő és záró évét, ahol ismert, a hónap, nap kiegészítésével. A forrásadottságok figyelembevételével a szolgaszemélyzet esetében másként kellett eljárni. Mivel Békés vármegyében nemcsak a tisztviselői alapnyilvántartások hiányával kell számolni, de a pénztárnok által vezetett részletező házi pénztári elszámolások és bérjegyzékek sem maradtak fenn, ennél a kategóriánál az összesítő fizetési tabellák – nevek nélküli – létszámadatai jelentették a kiindulást. Évről évre kellett

meghatározni a fizetéssel díjazott álláshelyek számát, s ehhez lehetett hozzáfűzni a feltárt, szórványos névanyagot. A vármegyei tömlöctartók, katonák, hajdúk, kéményseprők, kertészek, lovászok, hóhérok névsorát a tisztújítási jegyzőkönyvek egyáltalán nem őrizték meg, a közgyűlési protocollumok elszórt bejegyzései (rendes feladatokon felüli és vármegyén kívüli megbízásokért adott napidíj-elszámolások) mellett elsősorban az alispáni jegyzőkönyvek tájékoztatnak személyükről. A szolgaszemélyzet archontológiája tehát elsősorban a fizetési jegyzékekből megállapított, római számmal jelölt létszám adatokhoz évről évre hozzárendelt névanyagból áll össze. Egyes esetekben a létszámkeretet meghaladó számú alkalmazotti említés fordult elő. Ennek oka lehet az adott poszton év közben történt személycsere – a forrás ugyanakkor hallgat arról, kinek a helyét tölti be az új cseléd – vagy a naptári évek rendjének megfelelően vezetett közgyűlési jegyzőkönyvek és a katonai évhez igazodó pénztári elszámolások közötti átfedésből adódó bizonytalanság. A járásonként megszervezett állások viselőinél pedig a közigazgatási beosztáshoz való tartozás maradhatott említés nélkül. Ezek a „létszámfeletti” szolgák az egyes posztok római számmal jelölt rendes viselői után, az év végén kaptak helyet a név- és idősorban. A szolgaszemélyzet konzekvens számbavételét gátolta a keresztnevek írásakor esetenként tapasztalt – feltételezhető – tollhiba, ugyanakkor ennek mérlegelésekor óvatosságra intenek az azonos családnevű személyek (apa és fia, testvérek, egyéb rokonok) egyidejű hivatalviselésére vonatkozó kétségbevonhatatlan adatok. A létszámnyilvántartás és az összegyűjtött névanyag egymásra vetítésekor problémát vetett fel a vármegyei katonák előljárójának, az őrmesternek (antesignanus) a többféle besorolása: alkalmanként külön tüntették fel, máskor beosztottai között szerepelt.

A szolgaszemélyzetet érintő nominális jellegű adatszolgáltatás Békés vármegyében az 1820-as évektől vált rendszeresebbé, köszönhetően a kéthetente rendszeres időközönként, előírt tartalommal beadott csendbiztosi és a három-, hat havonta készült

várnagyi jelentéseknek. Hasonlóképpen beszámolási kötelezettség állt fenn – személycsere esetén – a tisztikar tisztí hajdú alkalmazására jogosult tagjaira. Az adatok mennyisége időszakonként meglehetősen egyenetlen, függ az alispáni akarat érvényre jutásától, a konzekvens ellenőrzéstől, s mindenekelőtt a tisztviselők bejelentési fegyelmétől.

A szoros értelemben vett archontológiai adatsoron túl a személyi adatok (születés, elhalálozás helye, ideje, családi háttér, iskolai tanulmányok, hivatali pályáiv, társadalmi-közéleti szerepvállalás, irodalmi ambíció, kitüntetések, rang- és címadományozás) feltárása szintén a kutatási célok között szerepelt. Mivel a családnevek helyesírásában a XIX. század végéig a legcsekélyebb következetesség sem mutatható ki, ezért abban az esetben, ha egy-egy személy nem maradt meg egy bevett névírasmód mellett, akkor a genealógiai irodalomban elfogadott, illetve a mai helyesírási szabályokhoz idomuló névalakot vettem alapul. 1848 előtti névváltoztatás esetén a kérdéses poszt betöltőjét az engedélyezett, új családnéven soroltam be, a módosítás tényére, körülményeire a vonatkozó prozopográfiai részben utaltam. Ha a névváltoztatás 1848 után történt, a tisztviselő az eredeti családnéven szerepel. Az archontológiai névjegyzékben és a prozopográfiai címsorokban a főnemesi rangot és – amennyiben a más, azonos nevű családtól való megkülönböztetés indokolja – a nemesi előnevet a családnév után, hátravetve közlöm.

A kutatás eredményei

A dolgozat 1715–1848-ig veszi számba a Békés vármegyei *tisztikar tagjait* (fő- és alispán, helyettes- és másodalispán, fő- és első aljegyző, másodaljegyző és levéltárnok, fő- és alügyész, raktári biztos, vízi és úti biztos, fő- és alszolgabíró, esküdt, fő- és aladószedő, számvevő, fizetéses táblabíró, kancellista), a *szegődményes* (fő- és seborvos, baromorvos, bába, földmérő, selyemtenyésztő inspector, lótenyésztési felügyelő, csendbiztos) és *tiszteletbeli tisztviselőket* (alispán, aljegyző, alügyész, esküdt,

számvevő, írnok, fő- és seborvos, mérnök), a *szolgaszemélyzet* tagjait (tömlöctartó, őrmester, vármegyei katona, levélhordó lovas katona, persecutor, tiszti hajdú, földmérő melletti hajdú, raktári biztos hajdúja, főispán katonája, tömlöchajdú, lovászmester, lovasz, hóhér, kéményseprő, kertész), valamint a kancelláriai diurnisták, gyakornokok és kiadók, az országgyűlési követek melletti írnokok, az agensek, az országgyűlési követek, végül a táblabírák név- és idősorát.

Békés vármegyében 1715–1848 között – a fő- és alispáni, fő- és aljegyzői, másodaljegyzői és levéltárnoki, fő- és alügyészi, fő- és alszolgabírói, esküdti, fő- és alpénztárnoki, számvevői, valamint a fizetéses táblabírói posztokat figyelembe véve – 123 család 158 tagja viselt hivatalt. Az archontológiai adatsor és a prozopográfiai összeállítás alapján vizsgálható a tisztviselők felekezeti megoszlása, átlagéletkora a hivatalba lépés idején, adott állásban eltöltött átlagos szolgálati ideje, a ranglétrán való előrejutás iránya és intenzitása. Az összes família 78%-a (97 család) csak egy tisztviselőt adott a teljes vizsgált időszak alatt, 20 család (16%) kettő, 7 család (6%) három hivatalviselővel szerepelt.³ A két tisztségviselőt adó családok 25%-ból kizárólag fő- és alispánok kerültek ki. Két-két főispán, illetve főispáni helyettes állt Békés vármegye élén a Harruckern, Károlyi, Teleki és Zichy családból, a szentgyörgyi Horváthok közül egy-egy fő- és másodalispán (nagyapa és unokája) fordult elő. A megyei közéletben két tisztviselővel jelen lévő családok közül 8 esetében (40%) az összesített hivatali idő nem érte el a 20 esztendő, a többi esetben ez 21–65 év között változott. Ebből a kategóriából a leghosszabb ideig a Csupor család két tagja, Farkas és fia, László tevékenykedett, 1746-tól 1811-ig. A Csupor családot második

³ A 123 családból álló minta 16%-át alkotó, két tisztségviselőt adó család: Almássy, Beliczey, Bogyó, Csík, Csupor, Farkas, Harruckern, Horváth, Kálló, Károlyi, Kis, Lengyel, Muraközy, Névery, Omaszta, Placsintár, Szombathelyi, Teleki, Virágos, Zichy.

Három tisztségviselő került ki (a teljes minta 6%-a) 7 családból: Lehoczky, Orbán, Paulovits, Stummer (Terényi), Thorma, Tomcsányi, Vidovich.

helyen 59–59 év szolgálati idővel az Almássy, Beliczey és Virágos família követte. Az összes család 6%-át alkotó csoport (Lehoczky, Orbán, Paulovits, Stummer /Terényi/, Thorma, Tomcsányi, Vidovich) 32–74 év között szóródó munkaviszonnyal 3–3 tisztviselőt adott. Három család esetén a hivatalviselés nem volt folyamatos, több évnyi hiátus észlelhető az egyes családtagok működése között. Az összes, 123 családból álló mintát vizsgálva az egy adott poszton eltöltött leghosszabb szolgálati időt Tomcsányi Kristóf tudhatta maga mögött, aki megszakítás nélkül 35 éven át volt a békési járás főszolgabírája, teljes vármegyei pályafutása (esküdt, al- és főszolgabíró, fizetéses táblabíró) egy emberöltőre, 51 évre nyúlt. A mintán belül a legrövidebb ideig (5 hónap) Teleki József főispáni helytartó méltóságviselése tartott. A teljes mintát adó 123 család közül 40-nél (33%) a vallási hovatartozás nem volt megállapítható vagy bizonytalan, a fennmaradó 83 família 75%-a a római katolikus, 17%-a a református, 8%-a pedig az evangélikus felekezethez tartozott. A katolikus dominancia a két kiemelt csoportnál – a két vagy három tisztviselőt adó családoknál – fokozottan érvényesül. A 20 két hivatalviselővel szereplő család 10%-nál ismeretlen a vallás, a maradék 18 család között evangélikus egy sem fordult elő, református 11%, római katolikus 89% akadt. A harmadik, Lehoczky, Orbán, Paulovits, Stummer (Terényi), Thorma, Tomcsányi, Vidovich család alkotta kategória viszont már 100%-ban római katolikus vallású volt. Amennyiben a tisztikar tagjain kívül a szegődményes alkalmazottak családi háttérét is figyelembe vesszük, a két hivatalviselővel jelen lévő családok közé kell sorolni a Bodoky mérnökdinasztiát, a Kornély és a Tormássy familiát is. Az eredetileg ebbe a kategóriába került Kállók és Omaszták pedig – Kálló József és Omaszta Tóbiás békési, illetve csabai járási csendbiztosok révén – a három hivatalnokot adó családok közé emelhetők át. Lehoczky István raktári biztos és Tomcsányi Alajos csendbiztos szolgálati idejének beszámításával családjaik az abszolút vezető helyet szerzik meg, a vizsgált időszakban négy-négy tisztviselőjük működött Békés vármegye

tisztikarában. A Lehoczkyak és a Tomcsányiak a hagyományosnak tekintett vármegyei karriert futották be. A dinasztiaalapítók mindkét esetben esküdként kezdték, majd al-, illetve főszolgabíróságig jutottak, a második generáció örizte, szinten tartotta a megszerzett pozíciót, sőt a család presztízsét is emelni tudták (a Lehoczkyak közül főügyész, a Tomcsányiak közül másodalispán került ki).

1699–1848 között 19 személyt neveztek ki Békés vármegye főispáni, illetve főispáni helytartói méltóságára, egy-egy személy átlagosan 8,60 évet töltött a megye élén. A 11 főispán és a gyakran cserélődő 8 főispáni helytartó méltóságviselését külön-külön vizsgálva, az előbbi csoportba tartozók átlagosan 13,36, utóbbiak mindössze 2,06 éven át működtek. Az összes ismert életkorú (84%) méltóságviselő átlagosan 44 évesen nyerte el pozícióját, a 19 fő 21%-a (valamennyien főispánok) haláláig volt a megye vezetője. Haláláig és egyben a leghosszabb ideig (33 év) viselte méltóságát a megye első újkori főispánja, Löwenburg János Jakab is. A főispánok között a római katolikus vallásúak dominanciája egyértelmű (90%), mindössze II. József választottjai, két Teleki gróf képviselte a református felekezetet (10%).

Az első alispánok (13 fő) vizsgálata a főispánokra jellemző megállapításra vezet. Közülük az ismert életkorúak (62%) átlagosan 45 évesen lettek megválasztva vagy kinevezve, s 10,07 éven át vitték a megyei ügyeket. A teljes minta 30%-nak (4 személy) a szolgálata haláláig tartott. Leghosszabb ideig tartó munkaviszonnyal (26 év) Hrabovszky László rendelkezett. Akiknél a felekezet megállapítható volt (85%), 10 fő a római katolikusok (90%), 1 pedig (10%) a reformátusok közé tartozott.

A másodalispánok (7 fő) átlagos hivatalviselése lényegesen rövidebb ideig (3,85 év), tartott a poszt betöltői átlagosan 35 éves korukban kezdték meg a szolgálatot, és kivétel nélkül (100%) római katolikusok voltak. Közülük a hivatalviselés ideje alatt senki sem hunyt el.

A 23 vármegyei jegyző (1761-től főjegyző) átlagosan 34 évesen kapott főispáni kinevezést posztjára, amit középarányosan 5,13

évig viselt. 39% karrierje a későbbiekben alispáni posztokon folytatódott, 1 személy (4%) a hivatalviselés során halt meg. A beazonosítható felekezetű főjegyzők (61%) közül 79% római katolikus, 21% református volt.

A főjegyzői posztra lépett elő – átlagosan 5,28 évi aljegyzői szolgálat után – az aljegyzők (16 fő) 50%-a. Az ismert életkorú személyeket a főispán átlagosan 26 évesen nevezte ki aljegyzővé. Egy férfi (6%), Friebeisz József valamivel több, mint három évi hivatalviselés után aljegyzőként hunyt el. Az aljegyzők között a kiindulási, 123 családból álló minta vallási megoszlását közel kétszeresen maghaladó számú református fordult elő (a 12 ismert felekezetű 33%-a), a római katolikusok aránya 59, az evangélikusoké – elsőként – 8%-ot ért el.

Az eltérés még jelentékenyebb (római katolikus 12%, evangélikus 25%, református 63%) a 8 főt számláló másodaljegyzők és levéltárnokok csoportjában (a katolikusok aránya egyetlen más esetben sem zuhant a 123 család alkotta minta átlaga alá). Ez a tisztviselői kör az első aljegyzőknél és az esküdteknél is fiatalabban, átlagosan 25 évesen kezdte pályáját, az átlagos hivatali idő 6,50 évig tartott. Számvevővé történt megválasztásáig a vármegye első levéltárnoka, Kazay Mihály viselte a leghosszabb ideig (21 év) az archívum gondját.

Az 1715–1748 között munkába állt 9 szolgabíró gyakran cserélődött, átlagosan mindössze 3,66 évig szolgáltak. A megye két járásra osztása után (1748–1848) működött 19 főszolgabíró esetében a hivatali kontinuitás lényegesen megnőtt, az átlagos szolgálati idő közel háromszorosára (10,26 év) emelkedett. A két járás élén álló személyzetet külön-külön vizsgálva, a békési processus nagyobb személyi állandóságot mutat 14,28 év átlagos szolgálati idővel. A csabai járásban a fluktuáció jóval nagyobb, a hivatalviselés itt átlagosan mindössze 7,91 év. A (fő)szolgabírói poszt ismert életkorú várományosai átlagosan 40 évesen léptek munkába, jelentős katolikus felül reprezentáció (95%) jellemezte soraikat, a reformátusok aránya 5% volt. Közülük öten (18%) pályájuk csúcsán alispáni méltóságra emelkedtek.

Az alszolgabírák vallási hovatartozás szempontjából kiegyenlített, a 123 család alkotta minta megoszlásához idomuló csoportját (70% római katolikus, 20% református, 10% evangélikus) 27 fő alkotta. A főjegyzőkhöz hasonlóan átlagosan 34 évesen foglalták el – középarányosan 5,25 évig viselt – posztjukat. 8 alszolgabíró (30%) számára ez a poszt jelentette a vármegyei karrier végállomását, 15 személy (55%) az alszolgabíróaságból közvetlenül főszolgabíróvá lépett elő.

A tisztikar legnépesebb csoportját alkotó esküdtek (63 személy) közül az ismert születési idejük átlagosan 28 évesen vállaltak szolgálatot, a beazonosítható felekezetűek (70%) átlagon felüli része római katolikus (84%) volt, a reformátusok aránya 7, az evangélikusoké 9%-ot ért el. Minél hosszabbra nyúlt az esküdtségben eltöltött idő, annál kevesebb esély maradt a vármegyei hierarchiában való fokozatos előrejutásra. Thomka Pál 21 évi szolgálat után esküdtként halt meg, Placsintár György 22, Bogyó József pedig összesen 32 évig viselte ezt a posztot (közülük egyedül Placsintár pályája ívelt felfelé, aki esküdtből – szokatlan módon – közvetlenül fizetési táblabíróvá lépett elő). A gimnáziumi, jogakadémiai tanulmányok elvégzése, az ügyvédi diploma megszerzése után az esküdti (és hasonlóan az aljegyzői) állásba kerülés lényegében a biztos vármegyei karrier lehetőségére adott garanciát. Míg a hierarchia legalsó fokán álló – a XIX. század első harmadától különösen nagy számban kinevezett – gyakornokok, diurnisták, kancellisták, valamint tiszteletbeli aljegyzők, alügyészek és esküdtek foglalkoztatása korántsem szavatolta a tartós vármegyei alkalmazást (közülük a legtöbben uradalmi és községi szolgálatba szegődtek), addig a rendes esküdti kinevezés a törvényhatósági hivatali ranglétrán való fokról fokra történő előlépés lehetőségét kínálta.

A 14 adószedő (1790-től főadószedők) speciális szakismerethez kötött munkát végzett, egy-egy személy átlagosan 40 éves korától 9,07 éven át működött. 21%-uk haláláig adószedőként dolgozott. Az ismert felekezetűek (71%) között 70%–30% volt a katolikus–református arány. Az aladószedők vallási megoszlása szórta

(72% római katolikus, 14–14% református, illetve evangélikus), átlagosan 31 évesen kezdték meg 8,28 évig viselt állásukat. Egy személy (14%) mint alpénztárnok halt meg. A fő- és alpénztárnokokot adó családok közül a Kállók és a Virágosok is két-két személlyel (apák és fiaik) szerepeltek, 32, illetve 34 év összesített szolgálati idővel. A mindkét poszton érdekelt Beliczey József egy személyben 27 évig volt al-, majd főadószedő.

Az 1781-ben létesített számvevői posztra 1848-ig 8 személyt neveztek ki. Munkába lépésükkor átlagéletkoruk 40 év körül alakult, átlagosan 8,37 évig maradtak hivatalban. A választás hatszor (76%) katolikus, egy-egy esetben (12–12%) református és evangélikus jelöltre esett.

Az ügyészek (1795-től főügyészek) 13 főből álló csoportja átlagosan 38 évesen kezdte meg – középarányosan 8,80 évig tartó – hivatali pályáját. A 6 alügyész átlagéletkora 28, átlagos hivatali ideje 8,66 év volt. Az ismert vallású fő- és valamennyi alügyész felekezeti megoszlása a vizsgált körön belül a leghomogénebb, a másodalispánokét meghaladó arányban, kizárólag (100%) római katolikusokból áll.

A tisztikar legidősebb, megbecsült tagjai (megválasztáskor átlagéletkoruk 50 év), a fizetési táblabírák többnyire a vármegyei szolgálatában töltött huzamos ideig tartó hivatali pálya elismeréseként nyerték el átlagosan 7,66 évig viselt posztjukat. 1800–1848 között 12, jórészt római katolikus (82%), kisebb arányban református (18%) személyt – Kornély Ambrust két alkalommal – választottak meg fizetési táblabírónak. Közülük négyen (33%) halálukig maradtak hivatalban.

1715–1848 között 833 táblabírói kinevezésre került sor Békés vármegyében. 779 személyt (94%) egy ízben neveztek ki, 54-en, az összes táblabíró 6%-a 2–5 alkalommal, ismételten is elnyerte ezt a címet. A többszöri kinevezések 70%-ra a XVIII. sz. folyamán került sor.

A 123 család alkotta minta 22%-ból a tárgyalt időszakban két vagy három tisztviselő került ki. Amennyiben a két hivatalnokkal jelen lévő famíliák közül figyelmen kívül hagyjuk azokat, amelyek

csak főispánokkal voltak jelen, a két kategóriából összesen 23, egymáshoz rokoni szálakkal is szorosan kötődő család marad (a nepotizmus és az informális kapcsolati tőke egymás állásba segítésekor tagadhatatlan előnyt jelentett). A 23 család származási helyét vizsgálva – aszerint, hogy közvetlenül mely vármegye bizonyáglevelé alapján fogadták be a családot a kétségtelen Békés vármegyei nemesek sorába – kitűnik, hogy a Muraközök (4%) kibocsátó megyéje pontosan nem állapítható meg, az Orbánok és Kállók (9%) pedig nemesi eredetüket nem tudták megnyugtató módon, hitelesen igazolni. A fennmaradó 20 család⁴ 50%-a a Felvidékről és a közeli Nógrád, valamint Heves és Külső-Szolnok vármegyéből származott. A tisztviselők 20–20%-a a Békéssel közvetlenül szomszédos megyékből, illetve a Dunántúlról érkezett. A Placsintárok szamosújvári örmény családból vették eredetüket (5%), a Vidovichok pedig Békés megyei hivatalviselési idejük alatt kaptak nemeslevelet, amit Békésben hirdettek meg először – ezért Bihar megyei származásuktól függetlenül, az eredeti szelekciós szempont alapján – helybeli, honos nemeseknek minősültek (5%).⁵

Amíg a XVIII. század első felében a tisztikar sorai nem voltak szorosra zárva – akár a szolgazemélyzetből is kerülhettek ki tisztviselők (amit Kulcsár Pál és Szenesy András példája is igazol⁶) –, addig a század második felétől elképzelhetetlen volt a

⁴ A származási hely alapján vizsgált húsz család a következő: Almássy, Beliczey, Bogyó, Csík, Csupor, Farkas, szentgyörgyi Horváth, Kis, Lehoczky, Lengyel, Névery, Omaszta, Paulovits, Placsintár, Stummer (Terényi), Szombathelyi, Thorma, Tomcsányi, Vidovich, Virágos.

⁵ Ifj. Karassiy István 1835-ben tiszteletbeli aljegyzőként kezdte vármegyei működését, s táblabíró édesapjával együtt ugyanebben az évben jutott csak nemességhez. A nemesi cím igazolása, sőt az elnyerésére való törekvés a szegődményesek számára szintén tekintélynövelő tényezőnek bizonyult. Csanádi Pál raktári biztos 1795-ben és 1817-ben kívánt armalishoz jutni, sikertelenül.

⁶ A szentandrászi nemes, Kulcsár Pál 1740–1741-ben a vármegyei katonák őrmestere volt, 1742–1748 között ellenben már esküdtként tevékenykedett.

két kategória közötti átjárhatóság. A szegődményesek közé sorolt felsőfokú végzettségű szaktisztviselők fiai is nagyobb eséllyel inkább csoporton belül maradtak, igaz, gyermekeik elől a tisztikari karrier sem volt elzárva.⁷

A csendbiztosi poszt elnyerésekor előnyt élveztek a katonaviselt, nyelveket beszélő, nemes, Békés megyében érdemeket szerzett családból származó, fiatal, megfelelő fizikai adottságokkal rendelkező (erős, jó testfelépítésű) jelöltek. Helytartótanácsi normatívák alapján hajdúi, huszári, tömlöctartói szolgálatra elsősorban invalidus katonákat fogadtak fel. A szolgazemélyzet kiválasztásakor előnyös elbírálásra számíthatott a megbízható, kifogástalan erkölcsű, leinformálható – korábban uradalmi vagy tisztviselői magánszolgálatban álló, ajánlólevéllel rendelkező –, előírt fizikai paraméterekkel bíró, lehetőleg írástudó, római katolikus vallású jelentkező. A szolgazemélyzet tagjainál tapasztalható a legnagyobb fluktuáció, egy adott poszton egy éven belül nem ritkán két ízben is személycseré történt, de arra is akadt példa, hogy háromszor, sőt négyszer volt változás. Nemcsak az uradalmi szolgálattól vezethetett az út a vármegyébe, az áramlás kétirányú volt, a megyében viselt poszt felmondásának oka is lehetett – az éppen kecsesgőzűbb – uradalmi alkalmazás. Nagyobb fokú állandóság – a tisztikari tagok átlagos szolgálati idejének felső határához közelítő értékkel – a tömlöctartók csoportjánál mutatható ki. Az 1784–1848 között működött hét várnagy – egy ideiglenes megbízatásút nem számítva – átlagosan 9 évig állt alkalmazásban. A teljes időszak fele részét, 33 esztendőt két Szekendi családtag (apa és fia) hivatalviselése fedte le.

Szenesy András 1725-ben és 1728-ban Békés vármegyei táblabírónak választották meg, s utóbb, 1733-tól a katonaság előjárója lett.

⁷ Berkes János, Beyschlag János, Patzek István seb orvosok fiai orvosi, Képesy György orvos fia mérnöki tanulmányokat folytatott. Bodoky Mihályt mérnöki végzettségű fia, Károly követte a vármegyei geometriai poszton, s unokája, Kálmán szintén mérnöknek tanult. Tormássy Lajos főorvos fia, János jogi pályára lépett, s mint Békés megyei főjegyző futott be karriert.

Valamennyi tisztviselői kategóriát vizsgálva – a szolgaszemélyzetet is beleértve – az egy poszton eltöltött relatíve leghosszabb szolgálati idővel (47 év) Csunkó József raktári biztos rendelkezett, a legrövidebb ideig (1 nap) Kukla János hajdú működött.

A Békés vármegyei tisztviselői kar, a szegődményesek és a szolgaszemélyzet tagjait érintő archontológiai és prozopográfiai számbavétel eredményeiből minden bizonnyal a megye-, hely- és családtörténeti kutatás is meríthet. A feltárt adatokra építve további alapkutatásokkal vizsgálhatóvá válhat Békés vármegye és a területén fekvő uradalmak személyi állománya – vagy legalábbis a személyzetet adó családok – között feltételezhető átfedés, az áramlás iránya és intenzitása, a családi életstratégia. A környező, Békéssel szomszédos megyék tisztviselői sorában – az eddigi tapasztalatok szerint – szintén előfordulhatnak Békés megyéből elszármazott hivatalviselők, ahogyan számos Csanád, Csongrád, Arad vármegyei família fiatal, ambiciózus családtagja Békés megyében futott be tisztviselői karriert. Ha sor kerül a jelzett alapkutatásokra, a fluktuáció vizsgálatára, az analógia felderítésére is lehetőség nyílik.

A szerző témával kapcsolatos publikációi

Békés vármegye archontológiája, (1699) 1715–1950. Főispánok és alispánok. Szerk. Erdész Ádám. Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2002. 263 p. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből, 8.)

Ism.: Kósa László: Ismerkedés Békés vármegye régvolt vezetőivel.

In: Bárka, 9. (2003) 4. p. 143–149.

Káli Csaba: Héjja Julianna Erika: Békés vármegye archontológiája (1699) 1715–1950. Főispánok és alispánok.

In: Levéltári Szemle, 53. (2003) 4. p. 60–62.

Könyv és olvasója Gyulán a XVIII. század első felétől 1848-ig. Szerk. Monok István. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2003. 112 p. (Olvasmánytörténeti dolgozatok ; 9.)

Egy XVIII. századi Békés vármegyei kisnemes, Hrabovszky László olvasmányai. In: Magyar Könyvszemle, 116. (2001) 3. p. 351–355.

Békés megye vármegyei alkalmazásban álló bábáiról, 1781–1848. In: Évek és színek. Tanulmányok Fábri Anna tiszteletére hatvanadik születésnapja alkalmából. Szerk. Steinert Ágota. Budapest, Kortárs Kiadó, 2005. p. 13–21.